

Državljanstvo i narodnost u Hrvatskoj od 1918. godine do danas

Mrčela, Klara

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:244681>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-11**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
KATEDRA ZA POVIJEST HRVATSKOG PRAVA I DRŽAVE

KLARA MRČELA

DIPLOMSKI RAD

DRŽAVLJANSTVO I NARODNOST U HRVATSKOJ OD 1918. GODINE DO DANAS

Mentor: izv. prof. dr. sc. Ivan Kosnica

Zagreb, listopad 2024.

Izjava o izvornosti

Ja, Klara Mrčela, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivi autor diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Klara Mrčela, v.r.

Sadržaj

1.	UVOD	1
2.	DRŽAVLJANSTVO I NARODNOST	3
2.1.	SUVREMENI POJAM DRŽAVLJANSTVA	3
2.2.	RAZVOJ DRŽAVLJANSTVA.....	5
2.3.	POJMOVI - NAROD I NACIJA	6
3.	DRŽAVLJANSTVO I NARODNOST OD 1918. DO II SVJETSKOG RATA	8
3.1.	PRAVNI OKVIR DO 1918.	8
3.2.	DRŽAVA SLOVENACA, HRVATA I SRBA (listopad – prosinac 1918. g.).....	9
3.3.	PRVA JUGOSLAVIJA (1918. – 1941. g.)	9
3.3.1.	Razdoblje prije stupanja na snagu Zakona o državljanstvu iz 1928. g.	10
3.3.2.	Razdoblje nakon stupanja na snagu Zakona o državljanstvu iz 1928. g... 12	
4.	DRŽAVLJANSTVO I NARODNOST ZA VRIJEME DRUGOG SVJETSKOG RATA	14
4.1.	RAZDOBLJE NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE	14
5.	DRŽAVLJANSTVO I NARODNOST ZA VRIJEME „DRUGE JUGOSLAVIJE“ (1945. – 1991. g.)	17
5.1.	DRŽAVLJANSTVO NA SAVEZNOJ RAZINI	17
5.2.	DRŽAVLJANSTVO NA REPUBLIČKOJ RAZINI	19
6.	RAZDOBLJE SUVERENE I NEOVISNE REPUBLIKE HRVATSKE (1991. – 2024.)	21
7.	ZAKLJUČAK.....	25
8.	LITERATURA.....	28
	Sažetak	32
	Summary.....	32

1. UVOD

Pravo na državljanstvo predstavlja jedno od temeljnih ljudskih prava i uživa posebno mjesto u međunarodnom pravnom okviru, kako je definirano Općom deklaracijom o pravima čovjeka iz 1948. godine. U Republici Hrvatskoj, ovo pravo je danas regulirano Zakonom o hrvatskom državljanstvu, ali je kroz proteklih stotinjak godina bilo regulirano nizom različitih propisa. Promjene u regulaciji državljanstva u promatranom razdoblju bile su odgovor na velike promjene u društvenom ustrojstvu, prilagođavajući se političkim, društvenim i povijesnim okolnostima koje su obilježile proteklih stotinu godina.

Državljanstvo, kao javnopravna veza između pojedinca i države, temelj je prava i obaveza koji proizlaze iz tog odnosa. Pridružujući se modernim teorijama i povijesnim zbivanjima, državljanstvo u Hrvatskoj se razvijalo i transformiralo, prilagođavajući se promjenama u državnim okvirima te evoluciji pojma nacije. Naime, koncept nacije, koji se veže za kolektiv pojedinaca s osjećajem zajedništva, zajedničkom poviješću, jezikom i običajima, odigrao je značajnu ulogu u definiranju prava na državljanstvo kroz povijest Hrvatske. Kroz prizmu povijesnih događanja i političkih promjena, koncept državljanstva je evoluirao od vremena Austro-Ugarske Monarhije, kada su propisi o stjecanju državljanstva bili raznoliki na različitim područjima Hrvatske, preko razdoblja Kraljevine SHS i Kraljevine Jugoslavije, pa sve do moderne Republike Hrvatske. Posebni uvjeti i kriteriji, poput zavičajnosti, etničke pripadnosti, naturalizacije i međunarodnih ugovora, mijenjali su se i utjecali na način na koji su ljudi stjecali ili gubili državljanstvo u skladu s političkim promjenama tog vremena. Povijesni razvoj instituta državljanstva na području Hrvatske odražava turbulentne događaje 20. stoljeća, uključujući raspad Austro-Ugarske Monarhije, stvaranje novih država, Drugi svjetski rat i socijalističku Jugoslaviju, sve do stvaranja demokratske Republike Hrvatske. Razumijevanje tih povijesnih procesa i njihovih utjecaja na državljanstvo omogućava nam uvid u način na koji se oblikovao pravni i društveni identitet hrvatskog naroda, ali i kako se današnji institut državljanstva razvio u odnosu na prošlost. U ovom diplomskom radu, detaljno će se analizirati povijesni razvoj i transformacija uvjeta za stjecanje i gubitak državljanstva na području Republike Hrvatske tijekom proteklih stotinu godina, s posebnim osvrtom na važnost nacionalne pripadnosti. U uvodnom dijelu rada definiraju se temeljni pojmovi državljanstvo, narod i nacija. Potom se prikazuje razvoj državljanstva po vremenskim razdobljima, podjela determinirana različitim državnim strukturama u kojima su se u proteklih stotinjak godina nalazila hrvatska područja: od 1918. do Drugog svjetskog rata, za vrijeme Drugog svjetskog

rata (1941. – 1945.), za vrijeme „Druge Jugoslavije“ (1945. – 1991.) i razdoblje suverene i neovisne Republike Hrvatske (1991. – 2024.). Cilj je pružiti sveobuhvatan pregled i razumijevanje evolucije državljanstva u Hrvatskoj, kako bi se osvijetlilo njegovo značenje u širem kontekstu društvenog i političkog razvoja zemlje.

2. DRŽAVLJANSTVO I NARODNOST

2.1. SUVREMENI POJAM DRŽAVLJANSTVA

U pravnoj teoriji se državljanstvo shvaća kao javnopravna veza između pojedinca i države koju karakterizira međusoban odnos prava i obaveza.¹ Pravo na državljanstvo smatra se jednim od temeljnih ljudskih prava te je kao takvo navedeno u Općoj deklaraciji o ljudskim pravima UN-a iz 1948. godine.² Također, Opća deklaracija o ljudskim pravima propisuje i zabranu samovoljnog lišavanja državljanstva i uskrate prava na promjenu državljanstva.³ Iz međunarodnog ideala da svaki pojedinac ima državljanstvo proizlazi i njegova protuteža da nitko ne bi trebao imati dva ili više državljanstava. Pitanje uređenja instituta državljanstva spada pod unutarnju nadležnost suverene države koje ona regulira u skladu s vlastitim shvaćanjima i nacionalnim interesima.⁴ Tri osnovna načela na kojima se temelje sustavi stjecanja državljanstva pojedinih država su:

1. Načelo krvne veze ili podrijetla – *ius sanguinis* – u skladu s kojim dijete stječe državljanstvo svojih roditelja, neovisno o njegovom (odnosno roditeljskom) mjestu rođenja i prebivalištu.
2. Načelo područja – *ius soli* – u skladu s kojim dijete stječe državljanstvo države na čijem području je rođeno, neovisno o državljanstvu roditelja
3. Načelo prebivališta – *ius domicili* – u skladu s kojim pojedinac stječe državljanstvo države na čijem području prebiva.

U praksi svaka država je slobodna u određivanju koje od navedenih načela se uzima kao temelj normi koje reguliraju stjecanje državljanstva u njezinom pozitivnopravnom zakonodavstvu, te u kojem omjeru će se osnovno načelo kombinirati s drugima radi upotpunjavanja sustava. Takva sloboda pri odabiru rezultira različitim pretpostavkama za

¹ Kosnica, I. Odnos državljanstva i nacionalne pripadnosti u Kraljevini SHS/Jugoslaviji, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, Vol. 68 No. 1, 2018., str. 61

² čl. 15. st. 1.

³ *Ibid.* Čl. 15. st. 2.

⁴ Europska konvencija o državljanstvu, koju je Republika Hrvatska potpisala, ali ne i ratificirala, propisuje u članku 3. stavku 1. nadležnost svake pojedine države da svojim pravni propisima odredi tko su njezini državljani. U stavku 2. istog članka određuje obvezu drugih država da poštuju takvo interno uređenje dok god je ono u skladu s međunarodnim konvencijama, običajima međunarodnog prava i općim načelima prava priznatih od civiliziranih naroda.

stjecanje i gubitak državljanstava, što dovodi do neželjenih pojava - osoba bez državljanstva (apartida) i osoba s dva ili više državljanstava (bipatridi, polipatridi).⁵

Osobe tijekom života mogu promijeniti državljanstvo. U pravilu se državljanstvo mijenja naturalizacijom ili temeljem odredbi međunarodnog ugovora. Naturalizacija se provodi na temelju konstitutivnog akta tijela države čije se državljanstvo stječe, u pravilu na temelju molbe stranca (redovita ili obična naturalizacija). Uz molbu, stranac mora zadovoljiti dodatne uvjete poput određene dobi, otpust iz dotadašnjeg državljanstva, boravak u određenom trajanju, radna sposobnost, poznavanje jezika itd. Uz redovitu naturalizaciju postoje još dva tipa naturalizacije: pod povoljnim uvjetima i izvanredna ili počasna. Naturalizacija pod povoljnim uvjetima većinom se omogućava bračnom drugu i djeci domaćeg državljanina, pripadnicima određene nacije ili etničke skupine, osobe s određenim stupnjem obrazovanja itd. Počasna naturalizacija, koja je u nadležnosti najviših tijela, se dodjeljuje strancu zbog njegovih zasluga. Stranac u pravilu zadržava dotadašnje državljanstvo i može nastaviti živjeti u inozemstvu.⁶ Tako je šahovski velemaistor Garry Kasparov 2014. godine dobio hrvatsko državljanstvo zbog svog lobiranja za Hrvatsku i Vukovar 1991. godine.

U Republici Hrvatskoj hrvatsko državljanstvo te pretpostavke za njegovo stjecanje i gubitak uređeni su Zakonom o hrvatskom državljanstvu.⁷ Određivanjem osoba kojima hrvatski pravni sustav priznaje status državljanina jasno proizlazi da postoje i osobe koje takav status nemaju. Prema Zakonu o strancima osoba koja nema hrvatsko državljanstvo je stranac.⁸ Strance dijelimo na dvije osnovne kategorije: državljane treće zemlje i državljane država članica Europskog gospodarskog prostora.⁹ Ove kategorije ostvaruju različit stupanj prava koji proizlazi iz privilegiranog položaja državljanina članica Europskog gospodarskog prostora na koje se primjenjuje Zakon o državljanima država članica Europskog gospodarskog prostora i članovima njihovih obitelji.¹⁰ Ono što dijeli obje kategorije stranaca od državljanina Republike hrvatske su politička prava priznata isključivo hrvatskim državljanima samim Ustavom Republike Hrvatske: pravo sudjelovanja u javnim poslovima te pravo na primanje u javnu

⁵ Borković, I. *Upravno pravo*, 7. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Zagreb : Narodne novine, 2002., str. 166, 172-173.

⁶ Medvedović, D. Državljanstvo i njegovo stjecanje u Jugoslaviji od 1945. do 1991., u: Ivan Kosnica, Frane Staničić (ur.). *Državljanstvo u Hrvatskoj: razvoj i izazovi suvremenog uređenja*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2023, str. 94. – 95.

⁷ Zakon o hrvatskom državljanstvu. NN 53/91, 70/91, 28/92, 113/93, 4/94, 130/11, 110/15, 102/19, 138/21

⁸ Zakon o strancima, NN 133/20, 114/22, 151/22 čl. 3. st. 1. t. 5.

⁹ Ibid. čl. 3. st. 1. t. 2. i 3,

¹⁰ Zakon o državljanima država članica Europskog gospodarskog prostora i članovima njihovih obitelji. NN 66/19, 53/20, 144/20, 114/22.

službu¹¹, opće i jednako biračko pravo¹², pravo obraćanja državnim i drugim javnim tijelima i dobivanja odgovora.¹³ Uz navedena prava dolaze i obveze pa tako Ustav Republike Hrvatske propisuje i dužnost vojne obveze i obrane Republike Hrvatske svim za to sposobnim državljanima.¹⁴

2.2. RAZVOJ DRŽAVLJANSTVA

Začetke razvoja posebnog pravnog odnosa između pojedinca i države, vidimo još u Staroj Grčkoj, u gradovima-državama čiji su građani¹⁵ bili zakonski definirana kategorija stanovništva te posjedovali svojstvo koje se nasljeđivalo. Periklov zakon o građanstvu iz 451. godine prije Krista priznaje status građanina samo osobama kojima su oba roditelja Atenjani. Status građanina je muškarcima, uz pravo glasa, davao i pravo na sudjelovanje u političkom životu, pravo na vlasništvo nad nekretninama, pravo na jednak tretman pred zakonom te pravo na obnašanje javnih službi. Institut građanina kao sredstvo isključenja određenih društvenih skupina od sudjelovanja u pojedinim sferama društva preuzelo je i Rimsko carstvo. K tome je u Rimskom carstvu bilo prisutno i dodatno raslojavanje stanovništva unutar kategorije građanina na građane "prvog" i "drugog" reda, ovisno o tome jesu li status građanina stekli po krvi ili na osnovu bogatstva.¹⁶ Na građanstvo grčkih polisa možemo gledati kao na preteču suvremenog državljanstva, naravno, uz neizbježnu humanizaciju instituta uzrokovanu civilizacijskim napretkom na području ljudskih prava.

Moderna pravna regulacija materije državljanstva počinje na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće, kada norme o državljanstvu ulaze u građanske zakonike europskih država.¹⁷ Razvojem pravnih sustava materija državljanstva se vrlo brzo izdvaja iz građanskog prava i postaje izdvojena cjelina regulirana posebnim zakonima.¹⁸

¹¹ Ustav Republike Hrvatske NN 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14, čl. 44.

¹² *Ibid.* čl. 45.

¹³ *Ibid.* čl. 46.

¹⁴ *Ibid.* čl. 47. st. 1.

¹⁵ Distinkcija između pojmova građanina i državljanina nije u potpunosti jasna, ali je najprihvaćenija ona političko pravne prirode koja definira suvremenog građanina kao državljanina koji uživa određena prava neovisno o socijalnom statusu, nacionalnoj ili rasnoj pripadnosti, spolu i drugim posebnim obilježjima. <https://enciklopedija.hr/clanak/gradjanin>, pristupljeno: 20. kolovoza 2024. Oba pojma se na engleski prevode kao *citizen*.

¹⁶ Marović, J. *Ljudska prava i koncept državljanstva i građanstva*, Matica crnogorska, zima 2009, str. 67. – 72. <https://www.maticacrnogorska.me/files/40/04%20jovana%20marovic.pdf>

¹⁷ Francuski građanski zakonik iz 1804, Austrijski građanski zakonik 1811, Srpski građanski zakonik iz 1844. g.

¹⁸ Borković. *op. cit.*, str. 171.

Thomas Humphrey Marshall govori, kroz britanski primjer razvoja državljanstva nakon Revolucije 1688., o razvoju prvo građanskog, pa političkog i na koncu socijalnog državljanstva. Građansko državljanstvo se razvilo prvo i, donijevši ona prava „neophodna za individualnu slobodu – osobnu slobodu, slobodu mišljenja, govora i vjeroispovijesti, pravo vlasništva i zaključivanja važećih ugovora i pravo na pravdu“¹⁹, učvrstilo je vladavinu prava i jednakost pred zakonom. Političko državljanstvo razvija se u 19. i ranom 20. stoljeću te donosi pravo glasa koje isprva biva dodijeljeno ograničenom broju građana, da bi se na kraju pretvorilo u opće pravo svih državljana. Zadnje se razvija socijalno državljanstvo koje obuhvaća mnoga ekonomska, socijalna i kulturna prava „od blagostanja i sigurnosti... do prava života civiliziranog bića u skladu sa standardima koji važe u društvu“.²⁰ Ova vrsta državljanstva je osnova za stvaranje „države blagostanja“.²¹

2.3. POJMOVI - NAROD I NACIJA

Prije negoli krenemo s detaljnim prikazom i analizom razvoja državljanstva i narodnosti na području današnje Republike Hrvatske, moramo razjasniti radi li se o istoznačnicama kada su u pitanju pojmovi narod i nacija.

Pojave nacije i nacionalnog identiteta, od kraja 18. stoljeća u Europi, smatraju se modernim fenomenima koji prate proces izgradnje moderne države. U srednjovjekovno doba pojmovi narod (*peuple*) i nacija (*nation*) su korišteni kao sinonimi koji služe kategorizaciji ljudi temeljem zajedničkog podrijetla i kulture, osobito veze zemljopisnih i lingvističkih obilježja. Nakon francuske revolucije dolazi do novih uvjerenja da ta distinktivna kulturna obilježja imaju politički značaj.²² I tako nastaje moderna nacija koju možemo definirati kao kolektiv sastavljen od pojedinaca koje karakterizira osjećaj pripadnosti grupi temeljen na svijesti o zajedničkoj prošlosti, običajima i jeziku.²³ Radi se višedimenzionalnom pojmu čiju osnovu s jedne strane čine ljudske subjektivnosti i emotivnosti: nacionalna svijest, posebni osjećaji, duhovnost, ideologija, mitovi, tradicije, kult predaka itd. Teorija neobuzdanog romantizma iz

¹⁹ Marshall T, 1950. *Citizenship and social class*, Cambridge, Cambridge University Press. str. 10.

²⁰ *Ibid.*, str. 11.

²¹ Savić, T. *Stjecanje i prestanak državljanstva u državama nastalim na teritoriji bivše SFRJ*, Magistarski rad, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet političkih nauka, 2019. <https://fnp.unsa.ba/b/wp-content/uploads/2020/01/Magistarski-rad-Teodor-Savi%C4%87.pdf>

²² Matić, D. Nacionalizam, nacija i nacionalna država: imaju li budućnost? *Soc. Ekol.* Zagreb, Vol. 14. (2005), No 1 – 2 (75 – 92), str. 79.

²³ Kosnica. *Odnos...*, *op. cit.*, str. 62.

19. stoljeća Ernesta Renana veže pojam nacije isključivo za te subjektivne elemente te smatra da:

„Čovjek nije rob ni svoje rase, ni svoga jezika, ni svoje vjere, ni toka rijeka, ni smjera protezanja planinskih lanaca. Velika skupina ljudi, zdrava uma i topla srca, stvara vrstu moralne svijesti koju zovemo nacija.“²⁴

Zbog nemogućnosti kritičkog proučavanja elemenata koji tvore Renanov model nacije, u ovom diplomskom radu prikazuje se pojam nacije primarno vezan za (drugu, objektivnu stranu pojma) etničku zajednicu hrvatskog naroda vezanu istom vjerom, običajima i porijeklom.

²⁴ Renan, E. *Što je Nacija* (usp. Oeuvres Complètes. Paris: Calmann-Lévy, 1947 - 61, sv. 1, 887-907.) Prema engleskom prijevodu Martina Thoma (Bhabha, Homi K. *Nation and Narration*. London & New York: Routledge, 1990. 8-22) na hrvatski preveo Tvrtko Lovreković pod mentorstvom profesorice dr. sc. Zrinke Blažević, str. 67.

3. DRŽAVLJANSTVO I NARODNOST OD 1918. DO II. SVJETSKOG RATA

3.1. PRAVNI OKVIR DO 1918.

Uvjeti za utvrđivanje i stjecanje hrvatskog državljanstva u zadnjih 100 godina mijenjali su se u skladu s velikim društvenim, političkim i tehnološkim promjenama u razdoblju koje se smatra najturbulentnijim ne samo u Hrvatskoj, već i u ljudskoj povijesti. Do raspada Austro-Ugarske zbog rascjepkanosti hrvatskih teritorija na njima su vrijedili različiti propisi.

Tako su na području Dalmacije i Istre pitanja stjecanja i prekida državljanstva uređivale odredbe austrijskog Općeg građanskog zakonika (dalje: OGZ) iz 1811. godine, dok su u kraljevinama Hrvatskoj i Sloveniji (uključujući Baranju i Međimurje) bila uređena Zakonskim člankom 50. zajedničkog ugarsko-hrvatskog Sabora iz 1879. godine (Zakon o stjecanju i gubitku ugarskog državljanstva).²⁵

Na području na kojem se primjenjivao OGZ institut državljanstva nije bio nacionalno određen, tj. za pripadnost pojedinca austrijskoj naciji i stjecanje austrijskog državljanstva nije se tražila pripadnost osobe određenom narodu. Po pitanju naturalizacije nacionalni kriterij postaje ključan nakon početka Prvog svjetskog rata. Upravne vlasti tada uvode u praksu mjere kojima ispituju nacionalni osjećaj državljanina. Valja naglasiti da je do tada na austrijskom području Austro-Ugarske Monarhije bio uspostavljen odnos između austrijskog državljanstva i nacije koji nije nužno podrazumijevao pripadnost određenoj nacionalnoj grupi.²⁶

Za to vrijeme na hrvatsko-slavonskom području, državljanstvo je nazivano hrvatsko-ugarskim, a pravo dodjele državljanstva sa zavičajnošću²⁷ imao je hrvatsko-slavonski ban. U periodu od 1880. godine pa sve do Prvog svjetskog rata nacionalna pripadnost također nije bila ključna za naturalizaciju, a od Prvog svjetskog rata nacionalni kriterij postaje relevantan prilikom naturalizacije.²⁸ Državljanstvo se do 1918. godine presumiralo za sve rođene, nađene, odgojene i othranjene u zemljama ugarske krune²⁹ te se moglo dokazati izvatkom iz matice

²⁵ Borkovć. *op. cit.*, str. 175.

²⁶ Kosnica. *Odnos...*, *op. cit.*, str. 64.

²⁷ Zavičajnost (domicil) je pripadnost pojedinca nekoj općini i osnova njegovih prava i obveza u javnome pravu, Proleksis enciklopedija <https://proleksis.lzmk.hr/50952/>, pristupljeno: 31. kolovoza 2024.

²⁸ Kosnica. *Odnos...*, *op. cit.*, str. 65.

²⁹ Zakonski članak L.:1879. zajedničkoga hrvatsko-ugarskoga sabora o stečenju i gubitku ugarskoga državljanstva, objavljeno u: Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, komad VII., 1880. O postupku donošenja zakona vidi više u: Varga, Norbert. The Framing of the First Hungarian Citizenship Law (Act 50 of 1879) and the Acquisition of Citizenship, *Hungarian Studies*, vol. 18 (2004), br. 2., str. 128.-139, čl. 19.

rođenih. U praksi je dokazivanje zavičajnosti bilo iznimno važno jer su imenici zavičajnika u pravilu bile jedine službene evidencije o javnopravnom statusu.³⁰

3.2. DRŽAVA SLOVENACA, HRVATA I SRBA (listopad – prosinac 1918. g.)

Država Slovenaca, Hrvata i Srba (dalje: Država SHS), u kojoj su se povodom raspada Austro-Ugarske našla većina hrvatskih područja, proglašena je 29. listopada 1918. godine. Javnopravni status stanovništva na području novonastale države bio je određen pripadnošću Državi SHS. Iako neregulirana posebnim zakonom, pripadnost Državi SHS bila je temelj za ostvarivanje određenih prava (poput namještenja učitelja). Državljanstvo i etnički kriterij bilo je pretpostavka biračkog prava što je vidljivo iz napatuka Narodnog vijeća Države SHS po kojima članovi mjesnih odbora mogu biti pripadnici srpskog, hrvatskog ili slovenskog naroda uz izrijekom negiranje pasivnog biračkog prava Nijemcima i Mađarima.³¹

3.3. PRVA JUGOSLAVIJA³² (1918. – 1941. g.)

Nakon Prvog svjetskog rata, 1. prosinca 1918. godine, ujedinjenjem Države SHS s Kraljevinom Srbijom i Crnom Gorom stvorena je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Osnovna ideja te države bila je ujedinjenje "troplemenog naroda" Srba, Hrvata i Slovenaca, što je naglašeno i u nazivu države. Međutim, uz ove tri nacije, u Kraljevini su živjeli i drugi narodi, poput Crnogoraca i Makedonaca, čija je posebnost bila zanemarena. Također, u državi je boravilo oko 60.000 ruskih izbjeglica iz Sovjetskog Saveza, kao i brojni Albanci, koji su živjeli u lošim uvjetima, te Židovi. Na teritorijima bivše Austro-Ugarske, značajnu manjinu činili su Mađari i Nijemci, koji su postali stanovnici s upitnom lojalnošću prema novoj državi.³³ Za vrijeme Prve Jugoslavije proklamiran je mit „nacionalnog jedinstva, koji se poput svih mitova oslanjao na hegemoniju sile“³⁴ te se takav tip ujedinjavanja različitih naroda nametanjem

³⁰ Kosnica, I. Definiranje državljanjskog korpusa na hrvatsko-slavonskom području u Kraljevini SHS/Jugoslaviji, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 39, br. 2, 809-832 (2018), str. 811. - 812.

³¹ *Ibid.* str. 812. – 813. str.

³² Naziv Prva Jugoslavija je kolokvijalni naziv za južnoslavensku državu koja je nastala 1. prosinca 1918. godine te je trajala do travanjskog rata 1941. godine. Službeni naziv za državu bio je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca odnosno od 3. listopada 1929. godine Kraljevina Jugoslavija.

³³ Kosnica. *Odnos...*, *op. cit.*, str 67.

³⁴ J. Đorđević, *La fédération en Yougoslavie socialiste*, u: *Le fédéralisme yougoslave*, predgovor, Paris, Dalloz, 1967., str. 2.

nacionalne svijesti kritizira kao „dosta grub pokušaj asimilacije srpskoj naciji.“³⁵ Narodi Jugoslavije nisu imali zajedničku prošlost, običaje i jezik,³⁶ te se stvaranje nacionalne svijesti od vrha (vlasti) prema dolje (državljanima) naposljetku ispostavilo neuspješnim projektom. Jugoslavija se na kraju, konačnim raspadom i Druge Jugoslavije,³⁷ isprofilirala kao „antiprimjer za materiju integracije.“³⁸

3.3.1. Razdoblje prije stupanja na snagu Zakona o državljanstvu iz 1928. g.

U Kraljevini SHS prihvaćeno je načelo jedinstvenog državljanstva proklamirano i u njezinom Ustavu.³⁹ Od osnutka države do reguliranja pitanja državljanstva Zakonom o državljanstvu 1928. godine, u dijelovima Kraljevine SHS na snazi su i dalje bili propisi doneseni do 1918. godine, ali posebne zemaljske pripadnosti više nisu bile odlučne za javnopravni status državljana. Zemaljska pripadnost postaje ponovno relevantna za vrijeme Banovine Hrvatske kada, uz jugoslavensko državljanstvo, biva uspostavljena i pripadnost Banovini Hrvatskoj. Ustavom Kraljevine SHS biračko pravo je bilo vezano za državljanstvo, ali ne i za etničku pripadnost. Državljanstvo je bilo i temeljna pretpostavka za izdavanje putnih isprava i u pravilu za služenje vojne obveze. Zapošljavanje u državnoj upravi ostaje vezano osim uz državljanstvo i uz etničku pripadnost. Državnu službu su stoga mogli obnašati svi državljani po rodu te naturalizirani državljani ako su etnički Srbi, Hrvati i Slovenci. Pripadnicima drugih etničkih grupa omogućeno je obnašanje javne službe uz uvjet proteka deset godina od njihove naturalizacije.⁴⁰ Zavičajnost i u ovom razdoblju nastavlja biti osnovni

³⁵ V. Đurđevac, *La Yougoslavie, socialisme et non-alignement*, Paris, Le Sycomore, 1983, str. 180.

³⁶ Navedene komponente čine objektivnu podlogu općeprihvaćene definicije nacije, a u nedostatku jedinstva na polju kulture, jugoslavenski režim se trudio nametnuti jezično jedinstvo kroz hrvatsko – srpski jezik. Gjidara, M. Državljanstvo i nacionalnost u Federativnoj Jugoslaviji, Matica hrvatska, *Hrvatska revija* 1, 2001. <https://www.matica.hr/hr/322/drzavljanstvo-i-nacionalnost-u-federativnoj-jugoslaviji-20894/>, pristupljeno: 28. rujna 2024.

³⁷ Druga Jugoslavija, ili Titova Jugoslavija, je usvojeni naziv za Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju (SFRJ), koja je osnovana nakon Drugog svjetskog rata i koja je postojala do 1991. Proglašena je 1943. pod nazivom Demokratska Federativna Jugoslavija. 1946 mijenja naziv u Federativna Narodna Republika Jugoslavija, dok 1963 dobiva svoj posljednji naziv Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija. Za razliku od Prve Jugoslavije, koja je bila monarhija, Druga Jugoslavija bila je socijalistička federacija, a njen politički i ekonomski sustav bio je temeljen na socijalističkim načelima.

³⁸ Gjidara. *op. cit.*

³⁹ Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, br. 142a Službene novine, na Vidovdan 28. lipnja 1921. god. u Beogradu, Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Beograd, 1926., čl. 4.

⁴⁰ *Ibid.*, čl. 19.

način utvrđivanja državljanstva te se na natjecajima za zapošljavanje u državnoj upravi nastavljaju prilagati domovnice kao potvrde o zavičajnosti.⁴¹

Mirovnim ugovorima s Austrijom i Ugarskom dodatno se naglašava vezanost državljanstva uz zavičajnost. Državljanstvo Kraljevine SHS stekli su svi oni koji su bili zavičajnici na teritoriju Kraljevine SHS do 1. siječnja 1910. godine, a svoju su zavičajnost zadržali do stupanja mirovnih ugovora na snagu (26. lipnja 1921. godine za područja na koja se primjenjivao mirovni ugovor s Ugarskom, odnosno 16. srpnja 1920. godine za područja na koja se primjenjivao mirovni ugovor s Austrijom).⁴² Korištenje zavičajnosti, odnosno pripadnosti u Bosni i Hercegovini zbog nepostojanja zavičajnog prava u toj republici, kao jedinih i isključivih kriterija determinacije državljanstva predstavlja specifičnost tih mirovnih ugovora (mirovni ugovor s Bugarskom kao temeljni kriterij uzima prebivalište, a mirovni ugovori s Italijom uz zavičajnost, kao vrlo značajan, koriste kriterij boravišta). Iako je kriterij boravišta bio uvršten u Versajski mirovni ugovor, austrijska delegacija je inzistirala na kriteriju zavičajnosti. Objašnjenje takvog stava Austrije nalazi se u tradicionalnom značenju zavičajnosti u austrijskom pravnom poretku i činjenici da je u trenutku vođenja pregovora Austrija već uspostavila novi režim utvrđivanja državljanstva koji je koristio kriterij zavičajnosti za stjecanje austrijskog državljanstva.⁴³ Zavičajnost je bila bitna pretpostavka i za stjecanje državljanstva putem molbe i opcije. Institut molbe je sadržavao konceptualne sličnosti s institutom redovne naturalizacije, ako uzmemo u obzir da se prilikom odobravanja molbi velika pozornost polagala na nacionalnu pripadnost, znanje jezika, duljinu boravka kao i na moralno i političko vladanje.⁴⁴

Uvodi se institut „državljana na čekanju“ u pravilu za pripadnike nacionalnih manjina s pravom opcije. Prema mirovnim ugovorima etnička pripadnost je bila vrlo važna za utvrđivanje državljanstva. Mirovni ugovor s Italijom odredio je kao relevantnu osnovu za utvrđivanje državljanstva boravište (na dan 3. studenoga 1918. godine) uz podredno korištenje kriterija zavičajnosti. Mirovnim ugovorima značaj zavičajnosti je relativiziran, ali i dalje su u nedostatku drugih imenika, evidencije o zavičajnicima bile polazišna osnova za utvrđivanje državljanstva. Također, tad je u praksu uvedena potvrda o državljanstvu koju su izdavale

⁴¹ Kosnica. *Definiranje...*, *op. cit.*, str. 813. – 815.

⁴² *Ibid.*, str 817.

⁴³ Kosnica, I. Primjena mirovnih ugovora sklopljenih s Austrijom i Mađarskom u pravnom poretku Kraljevine SHS: Odredbe o državljanstvu, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 56, 2/2019, str. 469.- 483, str. 471.

⁴⁴ Kosnica. *Primjena...*, *op. cit.* str. 479. – 480.

upravne vlasti nakon provedenog postupka utvrđivanja državljanstva. Takve potvrde o državljanstvu (klauzule o državljanstvu) postaju nužna dokumentacija prilikom prijave na natječaj za radna mjesta u državnoj upravi, gradovima i općinama.⁴⁵

Zakonom o zaštiti manjina (1920. godina) otvara se mogućnost stjecanja državljanstva osobama rođenim na teritoriju Kraljevine SHS nepoznatog državljanstva i zavičajnosti.⁴⁶ Također, prema mirovnim ugovorima državljanstvo na temelju molbe mogli su steći svi koji su zavičajnost stekli nakon 1. siječnja 1910. godine. Mirovnim ugovorima predviđene su dvije opcije stjecanja državljanstva; na temelju ranije zavičajnosti prema ranijoj zavičajnoj općini osobe te na temelju narodnosti i jezika. Posljednjim načinom omogućena je opcija za državljanstvo Kraljevine SHS svim zavičajnicima austrijskog ili ugarskog dijela Monarhije pod pretpostavkom navršenih 18 godina te da su srpskog, hrvatskog ili slovenskog porijekla.⁴⁷ Opcija stjecanja državljanstva temeljem narodnosti i jezika predstavlja najvišu razinu povezanosti državljanstva i narodnosti. Na taj je način omogućeno stjecanje državljanstva Kraljevine SHS Hrvatima diljem Monarhije, pod uvjetom očuvanja subjektivnog elementa pripadnosti određenoj naciji za što je neosporan dokaz očuvanje jezika. Nacionalna pripadnost bila je značajna i kod stjecanja državljanstva naturalizacijom. Uz Srbe, Hrvate i Slovence, poželjnim državljanima su smatrani i drugi Slaveni kojima su zadovoljavanjem uvjeta dobrog vladanja, vremena provedenog na području Kraljevine SHS i nesporne lojalnosti, vlasti često odobravale naturalizaciju. Ostale nacije su trebale zadovoljiti dodatne uvjete sposobnosti uzdržavanja i visoku akulturaciju.⁴⁸

3.3.2. Razdoblje nakon stupanja na snagu Zakona o državljanstvu iz 1928. g.

Stupanjem na snagu Zakona o državljanstvu Kraljevine SHS iz 1928. godine unificira se sustav stjecanja i gubitka državljanstva. Ovim zakonom je pripadnicima hrvatskog, srpskog i slovenskog naroda olakšana je naturalizacija te je također olakšana repatrijacija onih koji su ranije zbog odsutnosti izgubili državljanstvo. Članovima hrvatskog naroda zakonom je bilo priznato državljanstvo ako su, uz zadovoljavanje minimalnih pretpostavki, do njegovog stupanja na snagu podnijeli molbu za stjecanje državljanstva. Za one koji su zamolili prijem u

⁴⁵ Kosnica. *Definiranje...*, op. cit., str 817.

⁴⁶ *Ibid.*, str. 818.

⁴⁷ Kosnica. *Odnos...*, op. cit., str. 69-71.

⁴⁸ *Ibid.* str. 72 - 74.

državnu službu, pretpostavke su bile navršena 21 godina života, dobro vladanje i sposobnost uzdržavanja. Zakonom je nastavljen trend favoriziranja i ostalih Slavena. Državljanstvo je Zakonom iz 1928. priznato i svima koji su bili državljani država prednica, a nisu izgubili državljanstvo mirovnim ugovorima, onima koji su državljanstvo stekli mirovnim ugovorima i naturalizacijom, kao i osobama za koje se smatralo da su dovoljno asimilirane. Tako je strancima omogućena naturalizacija ako su bili zaposleni u javnim ustanovama i prometnim poduzećima uz pretpostavku da su zatražili dodjelu državljanstva, kao i onima koji su 30 godina neprekidno prebivali na teritoriju Kraljevine SHS i podnijeli izjavu kojom izražavaju želju da budu državljani Kraljevine SHS. Zakonom je otvoren put stjecanja državljanstva i redovitom i izvanrednom naturalizacijom uz ispunjenje zakonskih pretpostavki i na temelju diskrecijske ocjene Ministarstva unutrašnjih djela.⁴⁹

Zakon o državljanstvu iz 1928. godine značajno je proširio državljanski korpus i stvorio pravnu osnovu za rješavanje pitanja utvrđivanja državljanstva u nadležnosti velikih župana, čime je olakšan rad Ministarstva unutrašnjih poslova u Beogradu. Ipak, Zakon nije u potpunosti riješio probleme u upravnoj praksi. Kako bi optimizirala proces utvrđivanja državljanstva, Banska vlada Banovine Hrvatske izdala je povjerljive upute 29. srpnja 1940., koje je sastavio podban Ivo Krbek. Upute su se bavile sporovima oko državljanstva osoba koje su godinama živjele na teritoriju Banovine Hrvatske. U njima se ističe da su te osobe nepotrebno suočavane s kompliciranim procedurama, iako su prema zakonskim odredbama udovoljavale uvjetima za stjecanje državljanstva te se ono imalo samo utvrditi. Posebno se navode osobe koje su stekle državljanstvo na temelju mirovnog ugovora iz Saint Germaina iz 1919. godine. U takvim slučajevima, upravne vlasti trebale su priznati državljanstvo bez formalnosti, uz favoriziranje Hrvata, Srba i Slovenaca, te drugih Slavena u posebnim okolnostima. Postupak je uz podnošenje molbe, uključivao dostavu dokumenata poput krsnog lista, uvjerenja o moralnom ponašanju i potvrde o boravku, a nakon odobrenja Banske vlade, izdavala bi se potvrda o državljanstvu.⁵⁰

⁴⁹ *Ibid.* str. 74 - 76.

⁵⁰ Kosnica. *Definiranje...*, *op. cit.*, str. 825.

4. DRŽAVLJANSTVO I NARODNOST ZA VRIJEME DRUGOG SVJETSKOG RATA

4.1. RAZDOBLJE NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE

Tijekom Drugog svjetskog rata za vrijeme kratkotrajne Nezavisne Države Hrvatske pitanja državljanstva uređivala je Zakonska odredba o državljanstvu nadopunjena Zakonskom odredbom o rasnoj pripadnosti. Obje zakonske odredbe proglašene su 30. travnja 1941. godine i stupile su na snagu istog dana.⁵¹ Državljanstvo se u novom državnom poretku priznaje državnom pripadniku arijskog podrijetla, koji je svojim držanjem dokazao, da nije radio protiv oslobodilačkih težnji hrvatskog naroda i koji je voljan spremno i vjerno služiti hrvatskom narodu i Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.⁵² Arijskog podrijetla je osoba koja potječe od predaka, koji su pripadnici europske rasne zajednice ili koji potječu od potomaka te zajednice izvan Europe. Pripadnost arijskom podrijetlu se dokazivala rodnim listom i vjenčanim listom predaka prvog i drugog koljena (roditelja i djedova i baka). Zakonskom odredbom o rasnoj pripadnosti ne priznaje se državljanstvo pripadnicima romskog i židovskog naroda i njihovim potomcima, uz mogućnost da onima za koje se smatra da „su se prije 10. travnja 1941. iskazale zaslužnima za Hrvatski narod, napose za njegovo oslobodjenje, kao i njihovim bračnim drugovima, s kojima su sklopile brak prije stupanja na snagu ove zakonske odredbe i potomcima iz takvog braka“ priznaju sva državlјanska prava odlukom poglavara države.⁵³

Uz državlјanina, vidljivo je da postoji još jedna kategorija građana – državni pripadnik, po uzoru na Nürnbergške zakone.⁵⁴ Državni pripadnik je osoba koja stoji pod zaštitom Nezavisne Države Hrvatske.⁵⁵ Predviđeno je da se položaj državnog pripadnika koji nije i državlјanin uredi zakonskom odredbom o državnom pripadništvu, no to zakonska odredba nije nikada donesena. Također, iako su postojali planovi za donošenjem zakonskih odredbi koje bi ih uređivale, nikada nisu uređena ni pitanja stjecanja i gubitka državlјanstva, kao ni državnog pripadništva, kao ni pitanje naturalizacije. Izostanak pravnih pravila imao je negativne posljedice na funkcioniranje pravnog sustava. Osobe nearijevskog porijekla su imale poteškoće u ishođenju isprava o državnom pripadništvu čak i u slučaju kada su prije uspostave Nezavisne

⁵¹ Zgodovina Slovenije - Sistory Zakoni, zakonske odredbe, naredbe i t. d. proglašene od 11. travnja do 26. svibnja 1941. Knjiga I (svezak 1. - 10.), ur. A. Mataić; Tisak i naklada St. Kugli, Zagreb; str. 107.-112., https://www.sistory.si/cdn/publikacije/37001-38000/37516/zakoni_odredbe_knjiga_I_abby.pdf, pristupljeno: 26. ožujka 2024. godine.

⁵² *Ibid.* str 107.

⁵³ *Ibid.* str. 109. – 112.

⁵⁴ Kosnica, I. Naturalisations in the Independent State of Croatia, *Journal on european history of law*, Vol. 14 No. 2 (2023): 2023 40–45, str. 41.

⁵⁵ Zgodovina Slovenije - Sistory Zakoni. *op. cit.*, str 107.

Države Hrvatske nedvojbeno imale status državljanina. Uskraćivanje zahtjeva nearijevaca često je bilo opravdano izostankom pravnih normi koje bi uređivale položaj državnih pripadnika.⁵⁶

Naturalizacija je bila u nadležnosti Ministarstva unutrašnjih poslova, ali rijetko korišten institut i odobravana samo iznimno. Postupak naturalizacije je započinjao podnošenjem molbe koju je zainteresirana strana predavala državnoj upravi na lokalnoj razini, izravno Ministarstvu unutrašnjih poslova ili, u nekim slučajevima, Poglavniku. U pravilu se postupak pokretao pred ministrom unutrašnjih poslova ili Poglavnikom jer na lokalnoj razini, zbog neuređenosti postupka naturalizacije, proces uglavnom nije mogao napredovati. Nakon što bi se na višoj instanci preporučila naturalizacija, u proces su se uključivale i niže instance. U tom postupku, lokalna policijska uprava izdavala je preporuku za naturalizaciju, a u nekim slučajevima podnositelji su priložili i preporuku lokalne ustaške organizacije. Nakon što bi lokalna policijska uprava ili lokalne administrativne vlasti pripremile potrebnu dokumentaciju, ista je prosljeđivana Ministarstvu unutrašnjih poslova. Dekret o naturalizaciji potpisivao je ministar unutrašnjih poslova. Nakon izdavanja dekreta, osoba je morala položiti prisegu. Budući da prisega nije bila službeno propisana, definirala bi se ovisno o slučaju.⁵⁷ U 18 od 20 slučajeva naturalizacije, naturalizirane su osobe arijevskeg porijekla, uz izuzetak dvije žene židovskog porijekla.⁵⁸ Zbog toga što su naturalizacije koje su prolazile kroz opisani postupak bile vrlo rijetke, masovne naturalizacije su omogućene donošenjem posebnih odredbi koje su omogućavale naturalizaciju na temelju posebnih pravila o zavičajnosti. Ta pravila omogućavala su jednostavno i široko uključivanje Hrvata s teritorija bivše Kraljevine Jugoslavije. Međutim, ova pravila su isključivala nearijevce, jer je zakonska definicija Hrvata uključivala rasni element. Iznimno je bilo moguće priznati nearijevce kao Hrvate samo u slučaju udovice Hrvata ako je odgajala maloljetno dijete u hrvatskom duhu. Na kraju, važno je naglasiti da su pravila o lokalnom državljanstvu omogućavala stjecanje lokalnog državljanstva za Slovence i većinu Čeha koji su desetljećima živjeli na tom području.⁵⁹

⁵⁶ Kosnica. *Naturalisations...*, *op. cit.*, str. 41.

⁵⁷ Primjer jedne od svečanih prisega glasi: "Ja, Armanini Petar, postajući državljanin Nezavisne Države Hrvatske, kunem se Svemogućem Bogu da ću biti vjeran državi Hrvatskoj i Poglavniku kao predstavniku njezinog suvereniteta, da ću poštivati njezine ustavne odredbe i zakone te savjesno obavljati sve građanske dužnosti, i da ću uvijek imati na umu interese Nezavisne Države Hrvatske i hrvatskog naroda te da ću nesebično promicati te interese. Tako mi Bog pomogao!", Kosnica. *Naturalisations...*, *op. cit.*, str. 42.

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ *Ibid.*, str. 43. – 45.

Kraj Drugog svjetskog rata označio je i kraj Nezavisne Države Hrvatske te je ovakvo pravno rješenje instituta državljanstva napušteno zajedno s fašističkom ideologijom, a daljnji razvoj instituta se nastavlja na temeljima iz razdoblja prije 1941. godine.

5. DRŽAVLJANSTVO I NARODNOST ZA VRIJEME „DRUGE JUGOSLAVIJE“ (1945. – 1991. g.)

5.1. DRŽAVLJANSTVO NA SAVEZNOJ RAZINI

Za vrijeme Drugog svjetskog rata doneseni su akti o uspostavi federativne Jugoslavije i Hrvatske kao jedne od njenih federalnih jedinica. Po završetku rata, jugoslavenske su vlasti priznale načelo kontinuiteta državljanstva Zakonom o državljanstvu Demokratske Federativne Jugoslavije iz 1945. i Zakonom o državljanstvu FNRJ iz 1946. godine. Navedenim se propisima priznaje jugoslavensko državljanstvo svima koji su bili na dan stupanja zakona jugoslavenski državljani po zakonu o državljanstvu Kraljevine Jugoslavije.⁶⁰ Kada se uzme u obzir da je Druga Jugoslavija bila ratom razrušena zemlja, naizgled lako primjenjiva odredba često postaje neprimjenjivom zbog nemogućnosti dokazivanja dotadašnjeg jugoslavenskog državljanstva. Kao njezin korektiv članak 25. je odredio da će se svakog tko pripada jednom od naroda Jugoslavije uz pretpostavku da su rođeni i othranjeni na teritoriju Jugoslavije te su stalni stanovnici FNRJ smatrati državljaninom FNRJ. Jugoslavensko državljanstvo se također priznaje svim zavičajnicima općina koje su na temelju međunarodnih ugovora ušle u sastav nove države, kao i pripadnicima jednog od naroda Jugoslavije koji borave na područjima koja su na temelju međunarodnih ugovora ušla u sastav nove države.⁶¹

Temeljem mirovnog ugovora s Italijom državljanstvo FNRJ su stekle sve osobe koje su 10. lipnja 1940. godine imale prebivalište na teritorijima koji su ušli u sklop FNRJ, istodobno gubeći talijansko državljanstvo. Zakonom o državljanstvu osoba na području pripojenom FNRJ po Ugovoru o miru s Italijom etničkim Talijanima je dana mogućnost da u razdoblju od godine dana optiraju za talijansko državljanstvo, a ekvivalentna ponuda jugoslavenskog državljanstva⁶² je ponuđena i stanovništvu iz spornih graničnih oblasti između Jugoslavije i Italije.⁶³ Na temelju Zakona o važenju ustava, zakona i drugih saveznih pravnih propisa na teritoriju na koji je međunarodnim sporazumom proširena civilna uprava FNRJ, iz 1954. godine, državljanima FNRJ su postali i svi stanovnici područja Slobodnog Teritorija Trsta koje je ušlo u sastav FNRJ pod pretpostavkom da su bili „stalno naseljeni“ na tom području te da su do stupanja na snagu Mirovnog ugovora s Italijom bili talijanski državljani. Prethodni navodi

⁶⁰ Zakon o državljanstvu DFJ, Službeni list DFJ, br. 64/1945. i Čl. 35. st. 1. Zakona o državljanstvu FNRJ, Službeni list FNRJ, br. 54/1946., čl. 35. st. 1.

⁶¹ *Ibid.* čl. 36.

⁶² *Ibid.* čl. 9.

⁶³ Štiks I. *Državljanin, građanin, stranac, neprijatelj – Jedna povijest Jugoslavije i postjugoslavenskih država*, Fraktura, Zagreb 2016, str. 114.

upućuju na to da su, pored načela kontinuiteta državljanstva, za utvrđivanje državljanstva bili značajni i kriteriji zavičajnosti, boravišta, stalnog naseljenja te narodne pripadnosti.⁶⁴ Stupanjem na snagu mirovnog ugovora s Italijom, automatizmom se uz savezno državljanstvo stjecalo i republičko državljanstvo one republike na čijem se području nalazilo mjesto na kojem su novi državljani imali prebivalište 10. lipnja 1940. godine. Osobama koje su navršile 18 godina u roku od 6 mjeseci od stupanja na snagu ugovora o miru i popratnog zakona (15. rujna 1947.), a imale pripadale su drugoj narodnosti od one od republike čije bi državljanstvo stekli po mjestu prebivališta, da u roku od 6 mjeseci od stupanja na snagu zakona donesenog uz mirovni ugovor pred nadležnim organom daju izjavu da žele postati državljani republike čija narodnost odgovara njihovoj.⁶⁵

Određeni diskontinuitet državljanškog korpusa vidljiv je u odredbama koje omogućuju stavljanje rezerve na stjecanja državljanstva koja su se dogodila nakon 6. travnja 1941. godine, u negaciji značaja braka kao osnove stjecanja državljanstva u slučaju udane žene nakon 6. travnja 1941. godine i u odredbama Zakona o oduzimanju državljanstva oficirima i podoficirima bivše Jugoslavenske vojske, koji neće da se vrate u otadžbinu, i pripadnicima vojnih formacija koji su služili okupatoru i odbjegli u inozemstvo (dalje: Zakon o oduzimanju državljanstva) od 28. kolovoza 1945. Zakonom o oduzimanju državljanstva jugoslavensko državljanstvo gube članovi jugoslavenske vojske koji se odbijaju vratiti na područje Jugoslavije kao i pripadnici i „protiv narodnih vojnih formacija“ koji su se nalazili u inozemstvu (tzv. ustaše, četnici i dr.). Navedene kategorije osoba su po sili zakona gubile državljanstvo uz iznimnu mogućnost zadržavanja državljanstva ako u određenom roku daju izjavu da su se spremni vratiti u domovinu.⁶⁶ Već i prije donošenja Zakona o oduzimanju državljanstva, izmjenama Zakona o državljanstvu iz 1948. godine, jugoslavensko državljanstvo je oduzeto državljanima njemačke narodnosti koji su živjeli u inozemstvu na osnovi nelojalnih postupaka protiv interesa FNRJ. Nadalje, smatra se da je gotovo 500.000 Nijemaca, najvećim dijelom iz Slavonije i Vojvodine, izgubilo jugoslavensko državljanstvo nakon stupanja na snagu navedenih propisa.⁶⁷

Za vrijeme Druge Jugoslavije donesena su tri zakona o jugoslavenskom državljanstvu (1945./1946, 1964. i 1976.). Oni su definirali ne samo jugoslavensko državljanstvo, nego i

⁶⁴ Kosnica, Novotny. *op. cit.*, str. 732. – 733.

⁶⁵ Đerđa, D. Problematika državljanstva na području tzv. Slobodnog Teritorija Trsta, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, Suppl, br. 3, 423-444 (2003), str. 435. – 436.

⁶⁶ Kosnica, Novotny. *op. cit.*, str. 733. - 734.

⁶⁷ Štikš. *op. cit.*, str. 113.

odnos saveznog državljanstva s republičkim. Izmjenama iz 1945./1946. definirano je savezno državljanstvo za jugoslavenske državljane koji su, u pravilu, bili državljani konstitutivnih republika. Zakon iz 1964. donosi izmjenu odredbom kojom se uvjetuje republičko državljanstvo saveznim državljanstvom i određuje da se republičko državljanstvo gubi gubitkom saveznog državljanstva. Zakon iz 1976. sadrži i odredbu koja regulira način rješavanja sporova uzrokovanih razlikama između republičkih zakona o državljanstvu.⁶⁸ Do 1964. godine jedini izuzetak od pravila jedinstvenosti saveznog i republičkog državljanstva bilo je u slučaju kada stranac stječe državljanstvo izuzetnim putem, a nije ni rođen niti je boravio u Jugoslaviji.⁶⁹ Ta osoba nije stjecala nijedno republičko državljanstvo, već samo jugoslavensko, ali je naknadno mogla zatražiti stjecanje i republičkog državljanstva.⁷⁰

5.2. DRŽAVLJANSTVO NA REPUBLIČKOJ RAZINI

Osim što je regulirano državljanstvo na saveznoj razini, Zakonom o državljanstvu DFJ su određeni kriteriji za formiranje republičkog državljanstva. Prvenstveni kriterij za određivanje republičkog državljanstva bio je zavičajnost jugoslavenskog državljanina u općini pojedine zemlje na dan stupanja zakona na snagu. Ako zavičajnost osobe nije bila poznata, zemlje su morale postići sporazum o zavičajnosti, a ako ni to nije moguće, odluku o pitanju državljanstva trebao je donijeti Vrhovni sud Jugoslavije. Kriteriji za dobivanje zavičajnosti potrebne za utvrđenje republičkog državljanstva bili su: neprekidni i dobrovoljni boravak tijekom protekle dvije godine u zemlji, kriterij rođenja, kriterij najduljeg boravka tijekom proteklih deset godina te kriterij zemlje u kojoj se stranka zatekla u vrijeme vođenja postupka o utvrđivanju zavičajnosti odnosno zemaljskog državljanstva. Mjerodavna zavičajnost u kontekstu utvrđivanja republičkog državljanstva je ona koju je osoba imala na dan 6. travnja 1941. godine uz mogućnost izjave za izbor državljanstva druge narodne republike (vremenski ograničena opcija).⁷¹

Zakon o državljanstvu Narodne Republike Hrvatske (dalje: NRH) od 22. svibnja 1950. godine odredio je da su 28. kolovoza 1945. godine državljani NRH postali „svi državljani FNRJ: 1. koji su na dan 6. travnja 1941. imali zavičajnost (članstvo općine) u kojem mjestu na

⁶⁸ *Ibid.*, str. 116.

⁶⁹ U pravilu je stranac naturalizacijom stjecao uz jugoslavensko državljanstvo i državljanstvo republike u kojoj je boravio, a ako nije imao boravište, državljanstvo republike u kojoj je rođen.

⁷⁰ Medvedović. *op. cit.*, str. 124.

⁷¹ Kosnica, Novotny. *op. cit.*, str. 735.

području NRH, ukoliko nisu kasnijom izjavom stekli državljanstvo druge narodne republike; 2. koji na dan 6. travnja 1941. nisu imali zavičajnost (članstvo općine) u kojem mjestu na području NRH, ali su do 30. lipnja 1948. dali izjavu pred izvršnim odborom kotarskog odnosno gradskog (rajonskog) narodnog odbora, na čijem se području nalazi njihovo prebivalište odnosno boravište, da žele biti državljani NRH“.⁷² Zakonom o državljanstvu NRH također je propisano da su državljani NRH i oni državljani FNRJ koji 28. kolovoza 1945. godine nisu imali prebivalište na području FNRJ, ali su prije 6. travnja 1941. godine imali zavičajnost u nekoj od općina koje su ušle u sastav NRH.⁷³ Osnovni princip stjecanja hrvatskog republičkog državljanstva po Zakonu iz 1945. bio je načelo porijekla (*ius sanguinis*). U slučaju kad su roditelji djeteta imali različita republička državljanstva, dijete je hrvatsko državljanstvo stjecalo na temelju sporazuma roditelja. Ako se roditelji ne bi usuglasili oko djetetova državljanstva, a roditelji imaju prebivalište na području NRH, dijete bi automatizmom dobilo hrvatsko državljanstvo. U slučajevima kada roditelji nisu imali prebivalište u NRH, a otac ima hrvatsko državljanstvo, dijete bi također automatizmom steklo hrvatsko državljanstvo.⁷⁴

Prema Zakonu o državljanstvu Socijalističke Republike Hrvatske (dalje: SRH) iz 1965. godine, državljanstvo SRH je stjecalo dijete kojem su oba roditelja bili državljani SRH, ali samo ako su roditelji djeteta imali i prebivalište u SRH, a ako nije zadovoljen uvjet zajedničkog prebivališta, dijete je stjecalo državljanstvo SRH samo na temelju takvog sporazuma roditelja. Ista praksa sporazuma roditelja se razvila i u slučajevima kada roditelji nemaju isto republičko državljanstvo. Zakon o državljanstvu SRH iz 1977. godine ponovno određuje stjecanje republičkog državljanstva automatizmom za djecu kojima su roditelji bili državljani SRH neovisno o mjestu rođenja djeteta.⁷⁵

⁷² Zakon o državljanstvu NRH, čl. 26. st. 1.

⁷³ *Ibid.* čl. 26. st. 2.

⁷⁴ Štiks. *op. cit.*, str. 117.

⁷⁵ Kosnica, Novotny. *op. cit.*, str. 738.

6. RAZDOBLJE SUVERENE I NEOVISNE REPUBLIKE HRVATSKE (1991. – 2024.)

Hrvatski sabor 8. listopada 1991. godine raskida sve državnopravne veze Republike Hrvatske sa SFRJ⁷⁶ te se Republika Hrvatska proglašava suverenom i samostalnom državom⁷⁷.

Stupanjem na snagu Zakona o hrvatskom državljanstvu (NN 53/1991), u skladu s načelom kontinuiteta državljanstva, hrvatsko državljanstvo je priznato osobama koje su ga stekle po propisima važećim do njegovog dana stupanja na snagu odnosno do 8. listopada 1991. godine.⁷⁸ Prema Zakonu o hrvatskom državljanstvu hrvatskim državljaninom se također smatra i pripadnik hrvatskog naroda koji nema hrvatsko državljanstvo, uz pretpostavku desetogodišnjeg prijavljenog prebivališta na području RH te uz davanje pisane izjave da se smatra hrvatskim državljaninom.⁷⁹ S druge strane, u kategoriju stranaca su svrstani državljani ostalih republika SFRJ s prebivalištem u RH koji prethodno nisu stekli hrvatsko republičko državljanstvo. Zbog manjkavog i često pogrešnog vođenja evidencija o državljanstvu, osobama koje nisu bile pripadnici hrvatskog naroda bilo je otežano dokazivanje hrvatskog državljanstva pozivanjem na načelo kontinuiteta državljanstva.⁸⁰ Kategoriji iseljenika, njegovih potomaka i supružnika je bilo olakšano stjecanje hrvatskog državljanstva prirođenjem tek uz pretpostavku „da se iz njegova ponašanja može zaključiti da poštuje pravni poredak i običaje u Republici Hrvatskoj i da prihvaća hrvatsku kulturu.“⁸¹ U smislu Zakona iz 1991. godine iseljenik je osoba koja se iselila iz Hrvatske u namjeri da u inozemstvu stalno živi.⁸² Ovakav privilegirani odnos kakav pruža novonastala Republika Hrvatska prema etničkim Hrvatima van granica matične države je karakterističan za gotovo sve postkomunističke zemlje. Osim olakšanog stjecanja državljanstva, postsocijalističke države u cilju ispravljanja „povijesnih nepravdi“ su u svoje ustave uvele posebne odredbe o odgovornosti i dužnosti prema etničkim sunarodnjacima.⁸³ Takve ustavne i zakonske odredbe bile su usmjerene na pripadnike hrvatskog naroda kojima su za vrijeme socijalizma prava bila uskraćena iz ideoloških razloga. Štiks smatra da je zbog etničke isključivosti takve „zakašnjele pravde“ u pokušaju ispravljanja povijesnih nepravdi

⁷⁶ Odluka o raskidu svih državnopravnih veza Republike Hrvatske s ostalim republikama i pokrajinama SFRJ, NN 53/1991

⁷⁷ Ustavna odluka o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske NN 31/1991

⁷⁸ Zakon o hrvatskom državljanstvu NN 53/1991-1272, čl. 30. st. 1.

⁷⁹ *Ibid.* Čl. 30. st. 2.

⁸⁰ Kosnica, Novotny. *op. cit.*, str. 739. – 741.

⁸¹ Čl. 11. st. 1., 2. i čl. 8. st. 1. t. 5. Zakona o hrvatskom državljanstvu NN 53/1991.

⁸² *Ibid.* čl. 11. st. 3.

⁸³ Tako Ustav Republike Hrvatske, čl. 10. proglašava da Republika Hrvatska štiti prava i interese svojih državljana u inozemstvu i promiče njihove odnose s domovinom te uz to jamči osobitu skrb i zaštitu dijelovima hrvatskog naroda u drugim državama.

prema onima u inozemstvu, nepravda počinjena prema onima „kod kuće“, osobito prema bivšim državljanima koji su se dotada izjašnjavali kao Jugoslaveni, zbog čega su se neki od njih zatekli bez državljanstva novonastalih država.⁸⁴ Uz vidljivo favoriziranje pripadnika hrvatskog naroda, Kosnica naglašava da hrvatske vlasti donošenjem Zakona o hrvatskom državljanstvu ipak nisu bile voljne preširoko „otvoriti“ hrvatski državljanski korpus, pa čak ni po osnovi hrvatske etničke pripadnosti.⁸⁵ U skladu s navedenim, Vlada RH je u Zakon o hrvatskom državljanstvu uvrstila niz odredbi s rigoroznijim rješenjima od onih predlaganih od klubova zastupnika kojima bi stjecanje hrvatskog državljanstva bilo izrazito olakšano pripadnicima hrvatskog naroda. Tako je, primjerice, odredba po kojoj dijete hrvatskog državljanina rođeno u inozemstvu stječe hrvatsko državljanstvo samo ako to dijete ima prebivalište u Republici Hrvatskoj ili ako se nastanilo u Republici Hrvatskoj, promijenjena tako da takvo dijete stječe hrvatsko državljanstvo pod pretpostavkom formalne prijave prebivališta u Republici Hrvatskoj i na temelju nastanjenja u Republici Hrvatskoj.⁸⁶⁸⁷ Ovakva rješenja odražavaju stav Vlade Republike Hrvatske o nedostatnosti samo etničkog kriterija kao dovoljnog te njezino inzistiranje na kriteriju kulturne veze potencijalnih državljana s Republikom Hrvatskom te drugih državnih interesa. Kosnica upozorava na raskorak između deklaratornih stavova hrvatske vlasti o potrebi šire dodjele hrvatskog državljanstva pripadnicima hrvatskog naroda uzrokovane nezadovoljstvom dotadašnjim državljanskim režimom i prihvaćenih rješenja u Zakonu o hrvatskom državljanstvu.⁸⁸

Odredbe članka 11, koji se odnosi na iseljenike, njegove potomke i bračnog druga, izmijenjene su novelama iz 2019. godine. Uz dodavanje nove pretpostavke o navršenosti 18 godine života⁸⁹, širi se definicija iseljenika i na pripadnika „hrvatskog naroda koji se iselio s prostora u sastavu bivših država u kojima se, u vrijeme iseljenja, nalazilo i područje današnje Republike Hrvatske.“ Istovremeno se iz definicije iseljenika izrijekom isključuje „osoba koja je iselila s područja Republike Hrvatske na temelju međunarodnog ugovora ili se odrekla hrvatskog državljanstva, osoba koja je promijenila prebivalište u druge države koje su u to

⁸⁴ Štiks. *op. cit.*, str. 245. – 246.

⁸⁵ Kosnica, I., Nastanak Zakona o hrvatskom državljanstvu 1991. godine i hrvatski državljanski režim, u: Ivan Kosnica, Frane Staničić (ur.), *Državljanstvo u Hrvatskoj: razvoj i izazovi suvremenog uređenja*. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2023, str. 153.

⁸⁶ Ovu promjenu je Vlada RH obrazložila shvaćanjem da obje pretpostavke, prebivalište i život u Republici Hrvatskoj, tek ostvarene zajedno osiguravaju stvarnu vezu djeteta s Republikom Hrvatskom i kroz školovanje u Republici Hrvatskoj i stjecanje hrvatske kulture.

⁸⁷ *Ibid.* str. 151.

⁸⁸ *Ibid.* str. 154.

⁸⁹ Čl. 8. st. 1. t. 1. Zakona o hrvatskom državljanstvu NN 53/91, 70/91, 28/92, 113/93, 4/94, 130/11, 110/15, 102/19, 138/21.

vrijeme bile u sastavu državne zajednice kojoj je pripadala i Republika Hrvatska te osoba koja je iselila s područja Republike Hrvatske, a nije imala bivše hrvatsko republičko državljanstvo, odnosno zavičajnost na području Republike Hrvatske.“⁹⁰ Ovim se izmjenama također liberaliziraju pretpostavke stjecanja hrvatskog državljanstva prirođenjem za iseljništvo jer se izostavlja generacijsko ograničenje u ravnoj liniji koje je do sada bilo ograničeno do 3. stupnja srodstva. Još jedna značajna izmjena se odnosi na omogućavanje stjecanja hrvatskog državljanstva podrijetlom osoba rođenih u inozemstvu, čiji je jedan roditelj u trenutku njihovog rođenja hrvatski državljanin jer se povećava dobna granica za prijavu u evidenciju hrvatskih državljana do navršene 21. godine života. Također se pojednostavljuje izvođenje dokaza za pripadnike hrvatskog naroda koji ne raspolažu dokazima o osobnom izjašnjanju pripadnosti hrvatskom narodu, ako je ta činjenica nedvojbeno utvrđena za njihove roditelje. Omogućava se stjecanje hrvatskog državljanstva prirođenjem za maloljetnu djecu čiji je jedan od roditelja stekao hrvatsko državljanstvo temeljem iseljenja iz Republike Hrvatske ili temeljem pripadnosti hrvatskom narodu (do sada je takvo dijete trebalo živjeti u Republici Hrvatskoj da bi moglo steći hrvatsko državljanstvo prirođenjem).⁹¹ Liberalizacija sustava stjecanja državljanstva prirođenjem za pripadnike hrvatskog naroda ima za cilj dovesti do većeg useljavanja u Hrvatsku, ali zbog svoje usmjerenosti samo na pripadnike hrvatskog naroda se smatra „diskriminatornim na temelju etniciteta“.⁹² Dodatna kritika ovakvom uređenju se odnosi na mogućnost zlouporabe s obzirom da je iseljništvo oslobođeno obveze poznavanja hrvatskog jezika, pisma, kulture i društvenog uređenja.⁹³

Izmjene Zakona o hrvatskom državljanstvu iz 2019. nisu bile usmjerene samo prema olakšanju stjecanja državljanstva pripadnicima hrvatskog naroda. Novelama iz 2019. se, nastavljajući se na izmjene iz 2015, ispravljaju negativne posljedice nastale pogrešnim upisima podataka o republičkom državljanstvu (zbog čega se u nekim slučajevima stvorio privid „oduzimanja“ državljanstva), kao i negativne posljedice pogrešaka učinjenim u evidencijama o državljanstvu drugih republika (zbog čega je nekim osobama koje su primjenom načela

⁹⁰ *Ibid.* čl. 11. st. 5.

⁹¹ Olakšano stjecanje hrvatskog državljanstva, e-Građani, Informacije i usluge, <https://gov.hr/hr/olaksano-stjecanje-hrvatskog-drzavljanstva/1738>, pristupljeno 3. travnja 2024. godine.

⁹² Saborska zastupnica Vesna Pusić (GLAS) je dala navedenu kritiku naglašavajući da se odredba treba odnositi i na iseljenike iz Hrvatske koji su pripadnici nacionalnih manjina. <https://www.vecernji.hr/vijesti/i-vlada-i-oporba-slozni-oko-zakona-zbog-kojeg-ce-iseljenici-lakse-dobiti-drzavljanstvo-1328636>, pristupljeno: 3. travnja 2024. godine.

⁹³ Saborski zastupnik Ranko Ostojić (SDP) smatra da će to dovesti do toga da iseljništvo bude *motivirano samo da uzmu hrvatsku putovnicu i postanu državljani Europske unije bez namjere da ovdje žive i ostanu*. <https://www.vecernji.hr/vijesti/i-vlada-i-oporba-slozni-oko-zakona-zbog-kojeg-ce-iseljenici-lakse-dobiti-drzavljanstvo-1328636>, pristupljeno: 3. travnja 2024. godine.

podrijetla hrvatski državljani, protivno propisima bivše države bilo upisano državljanstvo neke druge republike). Nadalje, precizira se uvjet „lojalnosti“ kao temeljne pretpostavke stjecanja hrvatskog državljanstva naturalizacijom.⁹⁴ Dodani su novi uvjeti za neke kategorije osoba koje mogu stjeći hrvatsko državljanstvo prirođenjem (za osobe rođene na području Republike Hrvatske koje žive u Republici Hrvatskoj te kod bračnog druga osobe čije bi primanje u Republiku Hrvatsku predstavljalo interes za Republiku Hrvatsku. Također, uvedena je zabrana reintegracije punoljetne osobe koja se odrekla hrvatskog državljanstva.⁹⁵

⁹⁴ Lojalnosti je određena u čl. 8. st. 1. t. 5. Zakona o hrvatskom državljanstvu kao uvjet da podnositelj poštuje pravni poredak Republike Hrvatske, da je podmirio dospjela javna davanja te da ne postoje sigurnosne zapreke za njegov primitak u hrvatsko državljanstvo.

⁹⁵ Ofak, L. Izmjene i dopune Zakona o hrvatskom državljanstvu iz 2015. i 2019. godine, u: Ivan Kosnica, Frane Staničić (ur.), *Državljanstvo u Hrvatskoj: razvoj i izazovi suvremenog uređenja*. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2023, str. 249. – 250.

7. ZAKLJUČAK

Proces stjecanja državljanstva u Hrvatskoj je kroz različite periode bio neraskidivo vezan uz političke i društvene promjene, s posebnim naglaskom na pripadnike hrvatskog naroda. Svaki povijesni period donosio je različite pristupe i politike prema dodjeli državljanstva, što je u različitim razdobljima donosio specifične izazove i prilike za pripadnike hrvatskog naroda. Tijekom Habsburške Monarhije, državljanstvo je bilo definirano na temelju teritorijalne pripadnosti i vjernosti caru, a manje na etničkom identitetu. U tom kontekstu, državljanstvo nije imalo etničku dimenziju, već je bilo više povezano s podaništvom prema centralnoj vlasti. Međutim, politički utjecaj hrvatskih zemalja unutar Monarhije bio je ograničen, a nacionalna svijest o Hrvatima kao zasebnom narodu počela je jačati tek u kasnijim desetljećima 19. stoljeća. S raspadom Austro-Ugarske i stvaranjem Kraljevine SHS 1918. godine, proces stjecanja državljanstva poprimio je nove oblike, ali je i dalje bio uvjetovan širim jugoslavenskim okvirom. Drugi svjetski rat donosi značajnu promjenu s uspostavom Nezavisne Države Hrvatske (NDH) 1941. godine. U tom razdoblju etnička pripadnost postaje ključni faktor u stjecanju državljanstva. NDH je aktivno promicala hrvatski etnički identitet, a Hrvati su imali povlašten status u društvu i zakonodavstvu. Ustaški režim uveo je zakonske okvire koji su favorizirali Hrvate, dok su druge etničke skupine, posebice Srbi, Židovi i Romi, bile sustavno progonjene. Za pripadnike hrvatskog naroda proces stjecanja i očuvanja državljanstva bio je pojednostavljen, dok su drugi bili suočeni s represijom i oduzimanjem prava. Nakon završetka Drugog svjetskog rata i stvaranja socijalističke Jugoslavije, ponovno dolazi do promjene. U novom socijalističkom ustrojstvu dolazi do raslojavanja državljanstva na dvije razine - saveznu i republičku. Iako je zakonodavstvo formalno bilo egalitarno i nije favoriziralo nijednu etničku skupinu, pripadnici hrvatskog naroda suočavali su se s određenim izazovima. Na primjer, Hrvati iz dijaspore, posebice iz zapadnih zemalja, imali su određene poteškoće pri stjecanju ili povratku jugoslavenskog državljanstva iz političkih razloga. Jugoslavenski režim bio je skeptičan prema emigrantima, pa su se oni često suočavali s birokratskim preprekama.

Nakon osamostaljenja Hrvatske 1991. godine, postupak stjecanja državljanstva postao je izrazito povoljan za Hrvate izvan granica, ali je bio otežan za pripadnike drugih etničkih skupina. U ovom periodu, zakonodavni okvir jasno je favorizirao Hrvate iz dijaspore, osobito zbog ratnih okolnosti i želje Hrvatske da ojača svoje demografske i političke temelje u kontekstu postratnog ojačanja nacije. Istovremeno, za Srbe i druge etničke manjine koje su

prije rata živjele u Hrvatskoj, proces stjecanja ili očuvanja državljanstva bio je znatno složeniji. Mnogi su se suočili s birokratskim preprekama, zahtjevima za dodatnom dokumentacijom ili čak problemima s priznavanjem prava na državljanstvo. Osim političkih i zakonskih promjena, važan aspekt procesa stjecanja državljanstva je i simboličan. Državljanstvo je, u kontekstu Hrvatske, postalo ne samo pravno pitanje već i pitanje identiteta, lojalnosti i pripadnosti. Kroz povijest, ideja o "hrvatskom državljanstvu" bila je duboko povezana s etničkim identitetom i ostvarenjem prava na samoodređenje naroda kroz nezavisnu državu. Upravo zbog toga, proces stjecanja državljanstva za pripadnike hrvatskog naroda postaje znatno olakšanim, jer je država prepoznala važnost dijaspore i potomaka hrvatskog naroda u očuvanju i jačanju nacionalnog identiteta te u demografskom i gospodarskom razvoju Hrvatske. Iako znatno olakšano za pripadnike hrvatskog naroda, za stjecanje hrvatskog državljanstva nije bila dovoljna samo pripadnost hrvatskom narodu, već i kulturna veza s Republikom Hrvatskom. Vladino neprihvatanje etničkog kriterija kao dovoljno određenog vidljivo iz inzistiranja na kriteriju kulturne veze potencijalnih državljanina s Republikom Hrvatskom se izgubilo u pokušaju odgovora države na demografsku krizu koja je uslijedila u narednim desetljećima. Tako je 2019. godine novelama Zakona o hrvatskom državljanstvu dodatno otvoren pravni put za stjecanje hrvatskog državljanstva hrvatskom iseljeništvu.⁹⁶ Također, 2019. godine je izmjenama omogućeno i ispravljanje nekih administrativnih grešaka. Uz uvažavanje kritike Ofak koja ističe da su određeni problemi zanemareni novelama Zakona o hrvatskom državljanstvu, pohvalna je inicijativa zakonodavca za rješavanje problema nastalih u praksi i razvojem prava državljanstva u Republici Hrvatskoj. Pravovremenoj inicijativi cijelog državnog aparata se valja nadati i u slučaju uspjeha demografskih mjera i povratka hrvatskog iseljništva u cilju ponovne integracije u hrvatsko društvo i kulturu onih čiji su pretci napustili domovinu prije nekoliko generacija.⁹⁷ Potencijalni izazov na području integracije u hrvatsko društvo s kojim bi se hrvatski državni aparat mogao susresti predstavlja dolazak stranih radnika, pretežito iz Nepala, Filipina i Indije u Republiku Hrvatsku. Uspješno uključivanje u

⁹⁶ Interes za stjecanjem hrvatskog državljanstva vidljiv je iz aktivnost hrvatskog iseljništva na društvenim mrežama gdje se formiraju grupe za dijeljenje informacija o uvjetima i postupku stjecanja hrvatskog državljanstva. Jedna od takvih grupa na društvenoj mreži *Facebook*, pod nazivom *Croatian citizenship* broji više od 16.000 članova. https://www.facebook.com/groups/289351628313738/about?locale=hr_HR, pristupljeno: 29. rujna 2024.

⁹⁷ Jedna od demografskih mjera je i Mjera Biram Hrvatsku – Povratak u Republiku Hrvatsku, koja je usmjerena na poticanje povratka i useljavanja hrvatskog iseljništva te ostvarenju strateškog cilja Republike Hrvatske, a to je Demografska revitalizacija. Mjera Biram Hrvatsku – Povratak u Republiku Hrvatsku, proširena za korisnike iz 8 država prekoceoanskog iseljništva (Argentinu, Australiju, Brazil, Čile, Kanadu, Novi Zeland, SAD i Peru), e-Građani, <https://hrvatiizvanrh.gov.hr/vijesti/mjera-biram-hrvatsku-povratak-u-republiku-hrvatsku-prosirena-za-korisnike-iz-7-drzava-prekooceanskog-iseljenistva-argentinu-australiju-brazil-cile-kanadu-novi-zeland-i-sad/6240>, pristupljeno: 29. rujna 2024.

društvo moglo bi otvoriti mogućnosti za trajno nastanjenje, a time i stjecanje uvjeta za hrvatsko državljanstvo putem naturalizacije. Državne institucije suočit će se s potrebom stvaranja koordiniranih politika koje će omogućiti društvenu koheziju, poštivanje kulturnih raznolikosti, ali i osigurati da integracija stranih radnika bude u skladu s nacionalnim interesima i zakonodavnim okvirima Republike Hrvatske.

8. LITERATURA

Knjige i članci:

1. Borković, Ivo, *Upravno pravo, 7. izmijenjeno i dopunjeno izdanje*, Zagreb : Narodne novine, 2002.
2. Đerđa, Dario, Problematika državljanstva na području tzv. Slobodnog Teritorija Trsta, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, Suppl, br. 3, (2003), str. 423-444.
3. Đorđević, Jovan, *La fédération en Yougoslavie socialiste*, u *Le fédéralisme Yougoslave*, predgovor, Paris, Dalloz, 1967.
4. Đurđevac, Veselin, *La Yougoslavie, socialisme et non-alignement*, Paris, Le Sycomore, 1983.
5. Kosnica, Ivan, Definiranje državljanstva na hrvatsko-slavonskom području u Kraljevini SHS/Jugoslaviji, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 39 (2018), br. 2, str. 809-832.
6. Kosnica, Ivan, Nastanak Zakona o hrvatskom državljanstvu 1991. godine i hrvatski državljanstvo režim, u: Ivan Kosnica, Frane Staničić (ur.): *Državljanstvo u Hrvatskoj: razvoj i izazovi suvremenog uređenja*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2023, str. 135. – 158.
7. Kosnica, Ivan, Naturalisations in the Independent State of Croatia, *Journal on european history of law*, Vol. 14 No. 2 (2023): 2023, str. 40–45.
8. Kosnica, Ivan, Novotny, Marina. Načelo kontinuiteta državljanstva u hrvatskom pravnom poretku od 1945. godine do danas, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 59, 4/2022, str. 729-746.
9. Kosnica, Ivan, Odnos državljanstva i nacionalne pripadnosti u Kraljevini SHS/Jugoslaviji, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, Vol. 68 No. 1, 2018, str. 61. – 83.
10. Kosnica, Ivan, Primjena mirovnih ugovora sklopljenih s Austrijom i Mađarskom u pravnom poretku Kraljevine SHS: Odredbe o državljanstvu, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 56, 2/2019, str. 469.- 483.
11. Matić, Davorka, Nacionalizam, nacija i nacionalna država: imaju li budućnost? *Socijalna Ekologija : Journal for environmental thought and sociological research*, Zagreb, Vol. 14. (2005), No 1 – 2 , str. 75 – 92.
12. Marović, Jovana, *Ljudska prava i koncept državljanstva i građanstva*, Matica crnogorska, zima 2009, str. 67. – 102.

13. Marshall, Thomas Humphrey, *Citizenship and social class*, Cambridge, 1950, Cambridge University Press.
14. Medvedović, Dragan, Državljanstvo i njegovo stjecanje u Jugoslaviji od 1945. do 1991, u: Ivan Kosnica, Frane Staničić (ur.): *Državljanstvo u Hrvatskoj: razvoj i izazovi suvremenog uređenja*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2023, str. 91. – 134.
15. Ofak, Lana, Izmjene i dopune Zakona o hrvatskom državljanstvu iz 2015. i 2019. godine, u: Ivan Kosnica, Frane Staničić (ur.), *Državljanstvo u Hrvatskoj: razvoj i izazovi suvremenog uređenja*. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2023, str. 227.– 254.
16. Renan, Ernest, *Što je Nacija* (usp. Oeuvres Complètes. Paris: Calmann-Lévy, 1947 - 61, sv. 1, str. 887-907. Prema engleskom prijevodu Martina Thoma (Bhabha, Homi K. *Nation and Narration*. London & New York: Routledge, 1990. 8-22) na hrvatski preveo Tvrtko Lovreković pod mentorstvom profesorice dr. sc. Zrinke Blažević.
17. Savić, Teodor, *Stjecanje i prestanak državljanstva u državama nastalim na teritoriji bivše SFRJ*, Magistarski rad, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet političkih nauka.
18. Štiks, Igor, *Državljanin, građanin, stranac, neprijatelj – Jedna povijest Jugoslavije i postjugoslavenskih država*, Fraktura, Zagreb, 2016.
19. Varga, Norbert. The Framing of the First Hungarian Citizenship Law (Act 50 of 1879) and the Acquisition of Citizenship, *Hungarian Studies*, vol. 18 (2004), br. 2., str. 128.-139.

Pravni izvori:

1. Europska konvencija o državljanstvu, Vijeće Europe, European Treaty Series - No. 166.
2. Odluka o raskidu svih državnopravnih veza Republike Hrvatske s ostalim republikama i pokrajinama SFRJ. NN 53/1991.
3. Opća deklaracija o ljudskim pravima, Rezolucija 217 A (III).
4. Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, br. 142a Službene novine, na Vidovdan 28. lipnja 1921. god. u Beogradu, Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Beograd, 1926.
5. Ustavna odluka o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske. NN 31/1991.
6. Ustav Republike Hrvatske. NN 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14.
7. Zakon o državljanima država članica Europskog gospodarskog prostora i članovima njihovih obitelji. NN 66/19, 53/20, 144/20, 114/22.
8. Zakon o državljanstvu DFJ. Službeni list DFJ, br. 64/1945.

9. Zakon o državljanstvu FNRJ. Službeni list FNRJ, br. 54/1946.
10. Zakon o državljanstvu NRH 18/1950.
11. Zakon o hrvatskom državljanstvu, NN 53/91, 70/91, 28/92, 113/93, 4/94, 130/11, 110/15, 102/19, 138/21.
12. Zakon o strancima, NN 133/20, 114/22, 151/22
13. Zakonski članak L.:1879. zajedničkoga hrvatsko-ugarskoga sabora o stečenju i gubitku ugarskoga državljanstva, objavljeno u: Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, komad VII., 1880.

Mrežni izvori:

1. *Croatian citizenship*, Facebook, dostupno na: https://www.facebook.com/groups/289351628313738/about?locale=hr_HR.
2. Gjidara, Marc, Državljanstvo i nacionalnost u Federativnoj Jugoslaviji, Matica hrvatska, Hrvatska revija 1, 2001, dostupno na: <https://www.matica.hr/hr/322/DR%C5%BDAVLJANSTVO%20I%20NACIONALNOST%20U%20FEDERATIVNOJ%20JUGOSLAVIJI/>
3. Građanin, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, dostupno na: <https://enciklopedija.hr/clanak/gradjanin,>.
4. Hrvatskim iseljenicima olakšava se stjecanje državljanstva, Večernji list, dostupno na: <https://www.vecernji.hr/vijesti/i-vlada-i-oporba-slozni-oko-zakona-zbog-kojeg-ce-iseljenici-lakse-dobiti-drzavljanstvo-1328636>.
5. Mjera Biram Hrvatsku – Povratak u Republiku Hrvatsku, proširena za korisnike iz 8 država prekoceanskog iseljeničtva (Argentinu, Australiju, Brazil, Čile, Kanadu, Novi Zeland, SAD i Peru), e-Građani, dostupno na: <https://hrvatiizvanrh.gov.hr/vijesti/mjera-biram-hrvatsku-povratak-u-republiku-hrvatsku-prosirena-za-korisnike-iz-7-drzava-prekooceanskog-iseljenistva-argentinu-australiju-brazil-cile-kanadu-novi-zeland-i-sad/6240>.
6. Olakšano stjecanje hrvatskog državljanstva, e-Građani, Informacije i usluge, dostupno na: <https://gov.hr/hr/olaksano-stjecanje-hrvatskog-drzavljanstva/1738>.
7. Zavičajnost (domicil), Proleksis enciklopedija, online, dostupno na: <https://proleksis.lzmk.hr/50952/>.
8. Zgodovina Slovenije - SIstory Zakoni, zakonske odredbe i naredbe proglašene od 11. travnja do 26. svibnja 1941. Knjiga I (svezak 1. - 10.), ur. A. Mataić; Tisak i naklada St. Kugli,

Zagreb, dostupno na: https://www.sistory.si/cdn/publikacije/37001-38000/37516/zakoni_odredbe_knjiga_I_abby.pdf.

Sažetak

Kroz povijest, načini stjecanja državljanstva su varirali ovisno o raznim čimbenicima, uključujući socijalni status, zavičajnost, naturalizaciju i nacionalnu pripadnost. U razdoblju od raspada Austro-Ugarske Monarhije do uspostave Republike Hrvatske, kriteriji za stjecanje državljanstva mijenjali su se u skladu s promjenama društvenih okolnosti, ratovima i političkim sustavima. U ovom završnom radu bit će temeljito razmotren povijesni razvoj te promjene pretpostavki za dobivanje i gubitak hrvatskog državljanstva u posljednjih stotinu godina, s naglaskom na značaj etničke pripadnosti i proces stjecanja državljanstva putem naturalizacije. Svrha rada je pružiti cjelovit uvid u evoluciju pravnog instituta državljanstva u Hrvatskoj, kako bi se istaknula njegova važnost u kontekstu društvenih i političkih promjena u zemlji.

Ključne riječi: državljanstvo, nacija, etnicitet, zavičajnost, naturalizacija, Zakon o hrvatskom državljanstvu

Summary

Throughout history, the methods of acquiring citizenship have varied depending on various factors, including social status, domicile, naturalization, and national identity. From the dissolution of the Austro-Hungarian Monarchy to the formation of the Republic of Croatia, the criteria for obtaining citizenship evolved in response to changing social circumstances, wars, and political systems. This thesis will thoroughly examine the historical development and transformation of the conditions for acquiring and losing Croatian citizenship over the past century, with a particular focus on the significance of ethnic identity and the process of acquiring citizenship through naturalization. The aim of the thesis is to provide a comprehensive insight into the evolution of the legal concept of citizenship in Croatia, highlighting its importance in the context of the country's social and political changes.

Keywords: citizenship, nation, ethnicity, domicile, naturalization, Croatian Citizenship Act